

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ II ÜNİTE:1-6 ÜNİTELER (Ünite 1-6)

Kültür kalıtsal değildir

Kuşaklar boyunca aktarılan, biriktirilen yaşantı ve bilgi birikimi öğelerinden oluşur.

İnsanın doğaya eklediği herşey kültürdür. İnsan, iletişim yeteneği sayesinde kültürü oluşturabilmiştir.

Sözlü edebiyat -> Halk edebiyatı

Sözlü kültür ortamı -> birincil (hafıza dışında kayıt imkanı yok) ve ikincil sözlü kültür ortamı (yazı ve diğer imkanlarla kayıt altına alınabilen).

Yüksek kültür -> resmi kültür veya kitabi / yazılı kültür de denilmektedir.

1908 tarihinden sonra Ziya Gökalp, RızaTevfik ve Fuat Köprülü sayesinde halk edebiyatı terimini kullanmaya başladık.

(2)

Halkbilim çalışmalarının başlangıç tarihi, Jacob ve Wilhelm Grimm'in "ev ve çocuk masalları" derleme kitabının yayınlandığı 1812 tarihiyle başlar.

Folklor -> Folk-Lore terimi ilk defa 1846 yılında William John Thoms tarafından kullanıldı.

Ziya Gökalp'in Halka Doğru dergisinde 23 Temmuz 1913 yılında yayınlanan "halk medeniyeti 1-başlangıç" adlı yazısı ülkemizde folkloru tanıtan ilk yazıdır. Bu yazıda folklor terimine karşılık halkiyat terimi kullanılmıştır.

1 Türk Halk Edebiyatı

1.1 Anonim Halk Edebiyatı

1.2 Tekke ve Tasavvuf Halk Edebiyatı

1.3 Aşık Tarzı Halk Edebiyatı

Bu üç başlığın ortak noktaları

Hece vezni, kafiye düzeni, nazım birimi olarak dörtlüklere dayalı türler, koşma ve mani nazım şekline esasına dayalı nazım öğeleri.

Türk halk şiiri daima müzikle beraber icra edilmiştir.

Halk şiirinin icrasında daima diyaloglara yer verildi.

Eserler büyük ölçüde sözlü gelenek esasına dayalı olarak yayılmıştır.

Ayak -> Halk şiirinde temel kafiyeye verilen isimdir.

Cönk -> Halkın beğendiği şiir ve faydalı bilgilerin yazıldığı ince uzun deftere denir.

Mecmua -> Cönkün bir benzeri...

Anonim Halk Edebiyatı

Nazım -> koşma, koşuk, sagu, mani, ağıt, türkü, destan, ninni

Nesir -> mitler, efsaneler, memorat, masal, fıkra, sayısmaca, hikaye, tekerleme, atasözü, deyim, bilmece, alkış, kargış

Tiyatro -> seyirlik köy oyunları, meddah, karagöz, orta oyunu, kukla

Tekke ve Tasavvuf Halk Edebiyatı

Nazım -> hikmet, nutuk, devriye, nefes, şathiye, ilahi, ramazaniye

Nesir (nazımla karışık) -> gülbank, dini-milli destanlar, menkıbeler

Nesir -> hikayeler, menakıb-nameler, dualar.

Aşık Tarzı Halk Edebiyatı

Nazım -> Koşma, mani, varsağı, destan, semai, taşlama, koçaklama, güzelleme, sicilleme, kalenderi, divani, ağıt, türkü

Nesir (nazımla karışık) -> destan kolları, hikayeler

Tezkire -> Şairlerin biyografilerinin ve eserlerinden örneklerin verildiği kitaplar.

Halk edebiyatının yazılı kaynakları

1- Çin yıllıkları

2- Bengütaş yazıtları / Göktürk abideleri

3- Eski Uygur metinleri (en eski Türk şairi Aprinçur Tigin'in şiirleri)

4- Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacip 1069/1070)

5- Divanu Lügat-it Türk (Kaşgarlı Mahmut 1072/1074)

6- Atabetü'l Hakayık (Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı ahlak kitabı)

7- Divan-ı Hikmet (Ahmet Yesevi)

8- Codex Cumanicus Kıpçaklar hakkında Fransiskan rahiplerinin yazdığı gramer örnekleri ve 46 adet eski Türk bilmececinin yer aldığı yazma (15. Yüzyıl)

9- Dede Korkut kitabı (Dresden ve Vatikan'da bulunan iki nüshası vardır. Dresden nüshasında 12 Vatikan nüshasında 6 hikaye vardır)

10- Tarih kitapları

11- Atasözü kitapları

12- Masal kitapları

13- Osmanlı ve Cumhuriyet yıllıkları

14- Fıkra kitapları

15- Menakıbnameler

16- Şair nameler

17- Destan Kitapları

18- Sehyat nameler

19- Divan edebiyatı eserleri

20- Günlük gazeteler

21- Cönkler ve mecmualar

Sur-name -> düğünler hakkında bilgi veren eserler

4 ciltlik Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası

Sözlü kaynaklardan halk edebiyatı derleme yöntemleri (Alan araştırmaları)

Gözlem (elde edilen bilgilerin oluş sırasına göre kaydedilmesi gerekir)

Görüşme

Anket

Buldurmaca listeleri

(3)

Ölçü = Vezin

Şiirde ahenk ve ritmik tekrarların aynı olmasını sağlayan ve bir anlamda mısraları sabitleştiren araç

Bir dilin ölçü sistemi, o dilin yapısından doğar ve ona uygun olur. Hece ölçüsü bu nedenle Türk Halk Şiiri'nin ölçüsüdür.

Halk şiirinde hece ölçüsünün yanı sıra 11 ve 20. Yüzyıllar arasında aruz ölçüsü de kullanılmıştır.

sözlük anlamı “sonda, arkada gelen”. □ Kafiye

Halk şiirinde kullanılan kafiye çeşitleri

1- Yarım kafiye, tek sessiz harfle yapılan kafiye denir. Yarım kafiyeli şiirler çoğunlukla rediflerle güçlendirilir.

2- Tam kafiye, 1 sesli ve 1 sessizle yapılan kafiye denir. Uzun sesli ile biten kelimeler de kafiye “tam kafiye” olarak kabul edilir.

3- Zengin kafiye, 3 veya daha çok sesin benzeşmesi ile yapılır. Uzun sesli ile biten tek sessizli kafiyeler “zengin kafiye” kabul edilir.

4- Tunç kafiye, kafiye yapıyı oluşturan seslerden birinin diğeri içerisinde aynen tekrar edilmesi şeklinde oluşturulan kafiyelere “tunç kafiye” adı verilir.

5- Cinaslı kafiye, sesçe aynı anlamca farklı seslerden müteşekkil kafiyelere “Cinaslı kafiye” adı verilir.

Ana kafiye (Ayak), bütün dördlüklerde belli bir plan dahilinde tekrarlanan kafiyelere “ana kafiye” adı verilir.

İç kafiye, mısra sonları dışında mısra içlerinde de kafiye kullanılması durumuna verilen addır.

Düz kafiye -> Kafiyelerin ardışık sıralanması durumuna denir.

Çapraz kafiye -> kafiyelerin birer aralıklarla sıralanması durumuna denir.

Halk şiirinde Redif

Şiirde aynı anlama gelen kelimelerin tekrarı yoluyla redif yapılmaz.

Üç çeşit redif vardır

Bir ekten ibaret rediflere “ek redif” adı verilir.

Bir kelimedenden ibaret rediflere “kelime redif”,

Hem ek hem de kelimedenden müteşekkil rediflere “ek ve kelime redif” adı verilir.

Tuyuğ -> Genellikle aruzun fa’ilatün fa’ilatün fa’ilün vazniyle yazılan, dört mısralı tek bentlik nazım şeklidir.

Halk şiirinde nazım şekilleri

Heceli ürünlerde dörtlük, aruzlu ürünlerde ise çoğunlukla beyittir.

Bir dörtlükten ibaret şiirlere mani, 2-4 dörtlük arasındakiler koşma, 5 ve daha fazla dörtlükten oluşan şiirlere destan adı verilir.

Kıt’a, Tuyuğ ve Rübai nazım şekillerinin kafiye düzeni de yine bu şekildedir. □Mani tipi kafiye örgüsü (uyak düzeni) a,a,x,a

Koşma tipi kafiye örgüsü

İlk dörtlüğün değişik kalıplarda kafiyelendiği görülür, ancak diğer aaab, abab, abxb, □dörtlükler aynı kalıba göre kafiyelenir: ilk dörtlük aaaa şekillerinde kafiyelenebilir, diğer beyitler ise daima aaab, cccb, dddb şeklinde kafiyelenir.

Destan, güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt, koşuk, sagu, semai, varsağı, ilahi gibi nazım türleri ve kıt’a, şarkı, murabba ve tuyuğ gibi divan edebiyatı ürünleri de aynı şekilde kafiyelenir.

Koşma

Hecenin 8 ve 11’li kalıplarıyla yazılan 2-4 dörtlükten oluşan nazım biçimidir.

Yapılarına göre:

Asıl koşma -> düz koşma ya da adi koşma da denir. (4+4=8), (6+5=11), (4+4+3=11) duraklı 8 / 11 hece ölçülü şiirlerdir.

Koşma şarkı -> ilk dörtlüğün 2 ve 4. Mısralarıyla diğer dörtlüklerin dördüncü mısraları nakarat (kavuştak) olarak tekrar edilir.

Musammat koşma -> iç kafiyeli koşmalara denir.

Dedim-dedi’li koşma -> bu ifadelerle karşılıklı diyalog şeklinde düzenlenen koşmalardır.

Tecnis koşma -> kafiyeleri cinaslı olan koşmalardır.

Zincirleme koşma -> dörtlüğün son mısraındaki kafiye sözcük ya da öbek kendinden sonraki dörtlüğün ilk mısraı olarak kullanılınca bunun adı zincirleme koşma olur.

Ayaklı koşma -> İlk dörtlüğün ikinci mısrasından sonra ya da son mısradan sonra, diğer dörtlüklerde ise son mısradan sonra beş heceli (artık / ziyade) bir mısranın yer aldığı şiirlere denir. Kafiye şeması -> ab(b)ab(b) cccb(b) dddb(b) dddb(b) şeklindedir.

Yedekli koşma -> dörtlüğün içine mani eklenmesiyle oluşturulur. Dörtlüğün içindeki maniye bayatı denir.

Diğer bir yedekli koşma türü -> her bendi iki kıta olan koşmada ilk kıta 5, ikinci kıta (yedek kıta) 5 mısradır. İlk kıtanın ilk 3 mısraı birbiriyle kafiyelidir, ikinci kıta ise kendi içinde düz kafiyelidir. Kafiye şeması -> aaabb cccc, çççdd cccc, eeeff cccc şeklindedir.

Zincirbend ayaklı koşma -> Ayaklı koşmaların kısa mısraları veya kısa mısralarının son kelimeleri kendinden sonra gelen mısralarda tekrarlanarak oluşturulan nazım şeklidir.

Musammat ayaklı koşma -> Hem musammat hem de ayaklı olma özelliği olan koşmalardır.

Musammat zincirbend koşma -> Hem musammat hem de zincirbend koşmalardır.

Musammat zincirbend ayaklı koşma -> isminden anlaşıldığı gibi...

Destan

En az beş dörtlükten başlar ve dörtlük sınırı olmaz. Koşmanın çeşitli kalıplarına uygun olabilirler. Kafiye düzenlerinde standart yoktur, çeşitli kalıplara göre kafiyelenebilirler.

Nazım türü

Şiirin konusu

Şiirin anlatım tutumu -> şiiri söyleyenin dinleyicide uyandırmak istediği duygu -> anlatım tutumu / eda...

Güldürmeye – eğlendirmeye yönelik anlatım -> Mani, koşma, destan

Övmeye yönelik -> koçaklama -> yiğitleme -> methiye -> güzelleme -> mani, koşma, destan

Yermeye yönelik -> taşlama -> sicilleme -> eleştirme -> mani, koşma, destan

Şikayet etmeye yönelik -> şikayetname -> mani, koşma, destan

Öğüt vermeye yönelik -> mani, koşma, destan

Bilgilendirmeye yönelik

Yas tuturmaya yönelik

elifbalar, atasözü destanları, dudakdeğmez, satranç, tecnis, mani, koşma ve destan □ Hüner göstermeye, övünmeye yönelik

Güzelleme

Koçaklama / yiğitleme

Taşlama

Ağıt

Varsağı -> sert ve dağlı diliyle söylenirler

Semai -> sevgi, doğa ve güzellik gibi konular, övmeye ve güzellemeye yönelik birt tutumla işlenir.

Destan

Halk şiirinde divani olarak adlandırılan divanlar aruzun fa'ilatün fa'ilatün fa'ilatün fa'ilün kalıbıyla oluşturulur. Gazel, murabba, muhammes, müseddes gibi türleri vardır.

Murabba -> dört mısralı bentlerle kurulur.

Muhammes -> beş mısralı bentlerle kurulur.

Müseddes -> altı mısralı bentlerle kurulur.

Selis -> Aruzun fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün kalıbıyla oluşturulur.

Semai -> aruzun me'failün me'failün me'failün me'failün kalıbıyla oluşturulur.

Musammat semai -> iç kafiyelerle iki eşit mısraya bölünebilen semailerdir.

Yedekli (ayaklı) semai -> aruzun mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün kalıbındaki mısralardan sonra mefa'ilün mefa'ilün kalıbında kısa ziyade bir mısra ile oluşturulur.

Kalenderi -> mef'ülü mefa'ilü mefa'ilü fe'ülün kalıbında oluşturulur. Aşıklar tarafından söylenir.

Satranç -> Çok sık kullanılmaz, aruzun müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün kalıbıyla yazılır. Aşıkların oluşturduğu satrançlar genellikle 8+8=16 heceli iç kafiyeli beyitlerden oluşur.

Dudakdeğmez -> içinde b, f, m, p, v harflerinin yer almadığı şiirlerdir. Bir diğer adı da leb değmezdir.

Vezn-i âher -> aruzun müstef'ilatün müstef'ilatün müstef'ilatün müstef'ilatün kalıbıyla yazılır. Her mısra, ilk üçü kendi içinde kafiyeli dört eşit parçaya bölünebilir.

Şiirin bütün düşünce gücünü ve yükünü taşıyan unsuru rediftir.

(4)

Halk edebiyatı ürünleri milli ruhu ortaya koyan en arı ve duru kaynaklardır.

Halk edebiyatı ürünleri

Anlatmalık olanlar: Mit, epik destan, masal ve efsaneler

Söylemelik olanlar: türkü, ninni, ağıt

Seyirlik olanlar: karagöz, köy tiyatrosu, kukla ve meddah

Konuşmalık olanlar: Atasözü, deyim, bilmece, alkoş/kargış, tekerleme

Atasözü

Atasözünün dört çeşidi vardır:

Olumlu eşitleme -> atasözü hikmettir.

Olumsuz eşitleme -> atasözü pazarda satılmaz
Olumlu sebebiyet -> atasözünün başı vicdan korkusudur.
Olumsuz sebebiyet -> atasözü tutmayı yabana atarlar.

Atasözlerinin büyük kısmı açıktan açığa ahlaki amaçlar gözetir.

Bir kısmı açıktan öğüt vermez, genel kabul görmüş bir doğruyu yansız bir biçimde bildirirler.

Türk atasözlerinde isim cinsi kelimelerin çoğunluğunda hayvan, bitki ve eşya adları yer alır.

Taksonomi -> Canlıların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmada kullanılan kural ve prensipler manasındadır.

Deyimler

Gerçek anlamı dışında yeni bir anlam ifade eden kalıplaşmış söz dizileridir.

Bazı deyimlerin sonu bir masdarla biter.

dünyalık, nane molla, adamakıllı □ Kelime biçiminde deyimler vardır

Sonları masdarla bitenler ve cümle biçiminde olan deyimlerin bazıları bileşik fiiller gibi çekimlenebilirler.

Deyimlerin büyük bir çoğunluğunun herhangi bir hüküm anlamı yoktur. Deyimler özel anlatım kalıplarıdır.

Tekerlemeler

Masal tekerlemeleri

Oyun tekerlemeleri

Tören tekerlemeleri

Aşıkların söyledikleri tekerlemeler

Karagöz-hacivat tekerlemeleri

Yanıltmacalar (söz cambazlığı)

Bilmeceler

Türk dilinde bilmecedan söz eden en eski kaynak Divan-ı lügat-it Türk'tür (burada bilmece terimi -> tabuzgu, tabuzgu neng, tabuzuk sözcükleriyle karşılaşılır).

Mensur bilmeceler -> Kurallı cümle halinde sorulan bilmecelerdir.

Manzum bilmeceler -> ölçüsü, kafiyesi ve nazım birimi olan mısra, dörtlük ve bentlerden müteşekkil bilmecelerdir.

(5)

Söylemelik türler -> türküler, ağıtlar, maniler ve ninniler

Küy -> Eski Türkçe’de türkü, ezgi anlamındadır.

Türkülerde kıt’alar yapı bakımında iki bölümden oluşurlar, birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin yer aldığı bölümdür ve bent olarak adlandırılır. İkinci bölüm bentten sonra tekrarlanan nakarattır.

Türküler

Ezgilerine göre türküler

Usulsüz ezgiler -> kayabaşı, divan, maya, bozlak, koşma, garip, hoyrat, kerem, müstezad, türkmani, çukurova, aydos ve eğin gibi

Usullü ezgiler -> Ege’de zeybek, Karadeniz’de horon gibi

Konularına göre türküler

Aşk ve seveda, gurbet, mizahi, serhat, kahramanlık, eşkıya, tören, esnaf, çocuk ve oyun, askerlik, çoban türküleri gibi.

Yapılarına göre türküler

Bentleri mani dörtlükleriyle kurulan nakaratsız (kavuştaksız) türküler.

Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler.

Bentlerinin dördüncü mısrası kavuştak (nakarat) olan türküler

Bentleri dörtlük, nakaratları tek mısra olan türküler

Nakaratları 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 mısra olan başka türleri de vardır.

Bentleri üçlüklerle kurulan türküler.

Dörtlüklerde olduğu gibi nakarat eklendiğinde oluşan farklı türleri vardır.

Bentleri beyit olan türküler.

Diğer iki türde olduğu gibi nakarat eklenerek oluşturulan farklı türleri vardır.

Bentleri tek mısra, kavuştıkları mani, dörtlük veya yedi mısralı olan türküler.

Karşılıklı / atma türküler.

Karadeniz yöresinde bu türdeki türkelere karşı-beri denilmektedir.

Ağıt

Yuğ -> Eski Türklerde cenaze töreninin adı

Ağıt geleneği İslamiyetin kabulünden evvel sagu ve sığıt terimleriyle karşılanıyordu.

Sığır -> Eski türklerin av için yapılan törene verilen ad.

Kişiler için yakılan ağıtlar

Sosyal olaylar için yakılan ağıtlar

Gelin ağıtları

Asker uğurlama ve karşılama ağıtları

Hayvanlar için yakılan ağıtlar

Kaybedilen vatan toprağı için yakılan ağıtlar

Doğal afetler karşısında yakılan ağıtlar

Doğaya ve sılaya yakılan ağıtlar

Aşıkların yaktıkları ağıtlar

Ninni

Divan-ı Lügat-it Türk’te balu balu ifadesiyle karşılanmaktadır.

Çocuğun cinsiyetine göre ninniler

Söyleyiş sebebine göre: uyutmak için, avutmak için, oynatmak için söylenir.

Konularına göre: temenni ve/veya yardım isteyen, şikayet eden, öğüt veren, vaat veya tehdit içerikli, sevgi ve övgü dile getiren ninniler.

Dini nitelikli ninniler de vardır.

Efsane/ağıt türünde ninniler

Ayrılık ve gurbeti anlatan ninniler

Ninni olarak söylenen tekerlemeler

Mani

Halk şiirinde en yaygın, en kısa ve en önemli nazım şeklidir.

Duygu ve düşünce yüklü, yarı açık yarı kapalı mânâ oluşturmak ve iletmek amacıyla oluşturulmuş sanatsal iletişim biçiminin adıdır.

Aaxa biçiminde kafiyelenir.

Anonim halk edebiyatımızın en küçük nazım birimidir.

Yapılarına göre maniler

Düz mani -> aaxa şeklinde kafiyelenir, tam mani de denir.

Cinaslı mani -> Kesik mani de denir. 4/5 mısradan oluşur.

Yedekli mani (artık mani) -> 4/5 ve daha fazla mısradan oluşur, cinas kullanılmaz.

Niyet, fal, yorum manileri

Sevda manileri

İş manileri (çalışırken, iş başındayken söylenirler.)

Bekçi ve davulcu manileri

Sokak satıcılarının söylediği manileri

Semai kahvelerinin söylediği maniler

Doğu Anadolu hikaye manileri

Mektup manileri

Mezartaşı manileri

(6)

Mit

İnsan davranışları model teşkil eden, her durumda bir yaratılışın öyküsünü anlatan kutsal kabul edilen metinlere mit (myht) denir.

Mitlerdeki kahramanlar veya kişiler olağanüstü, tanrısal niteliklere sahiptirler.

Mitler, insanların toplumsal yaşamlarını belirleyen temel öğelerden biri, bu insanların içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı algılama şekilleridir.

Yapısal özellikleri

Tanrısal ve insanüstü varlıkların eylemlerini anlatır.

Anlatılan öykü kesinlikle gerçek ve kutsal kabul edilir.

Her zaman yaratılış ve köken hakkındadır.

İnananları tarafından model kabul edilirler.

İnsanlar miti bilmekle şeylerin kökenini bilirler.

Halkbilimde olağanüstü güçlerle iletişim ve ilişkiye dair anlatılan kişisel hatıralar memorat sözcüğüyle tanımlanır.

Animizm: Doğal varlıkların (dağ, taş vs) canlı ve bir ruh taşıdığına inanmak.

Destan anlatımı durgunluktan coşkunluğa doğru gider, başlıca kişilerden birinin başına gelen felaketi içeren sonuç olayıyla birlikte coşkunluktan durgunluğa geçer ve biter.

Destanda en önemli detay, anlatının daima baş kahraman odaklı olmasıdır. Tekrarlamalar bir diğer önemli özelliğidir.

Ayrıntıya inmek gibi bir duruma destanlarda rastlamaz.

Anlatımda her zaman kutuplaşma vardır: Kahraman iyidir, diğerleri kötüdür gibi...

Epik destanlar, bir milletin ruhundan çıkan, milli benliği, değerli sistemini, yaşanan coğrafyayı aksettiren, bir kahraman etrafında oluşturulmuş manzum eserlerdir.

Yeni Türk Destanları

Arkaik destanlar

İçlerinde yaygın olarak mitolojik motiflerin yer aldığı tematik destanlardır.

Kahramanlık destanları

Çok epizotlu destanlardır.

Tarihi destanlar

Epik destan tiplerini

Alperen -> Güçlü, yenilmez, bireyselliği aşmış, toplumcu bir tiptir.

Bilge devlet adamı

Kadın tipleri

Kahramanın atı (kanatlanıp uçabilir -> Tulpar, kahramanla konuşabilir).

Manas destanı en büyük epik destandır.

Motifler

Bozkurt

Kutsal ışık -> İlahi, tanrısal bir olgu olarak yer alır.

Kutsal dağ -> Tapınak hüviyetindedir.

Düşler -> Kahraman pek çok önemli olaydan düşler vasıtasıyla haberdar olur.

Düğün -> Çoğunlukla, destanda düğümün çözüldüğü yerdir.

Kırklar -> Kırk yoldaş, kırk -> kalıplaşmış bir sayıdır.

Kutsal su -> kutsaldır çünkü su, kainatı oluşturan 5 elementten biridir.

Kutsal ağaç -> 5 elementten biridir.

At

Ok-yay -> Haberleşme aracıdır

Mağara -> kurbanların adandığı yerdir.

Pir

Sihir/büyü

Canlı kılıç -> demirden dolayı önemlidir. Demir de 5 elementten biridir.

Demir ve demircilik -> Demirci, bilgisine güvenilen uzman kişi kimliğiyle karşımıza çıkar.

Efsane

Gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında gerçek olduğuna inanılan hikaye.

Efsane, anlatıcının tarihi zaman kavramı içinde uygundur.

Muayyen bir tarihi bir hadise ile birleştirir.

Efsane, belirli bir yerle birleştirilmiştir.

Gerçek olduğuna inanılan bir hikayedir.

Sufi ve evliyaların kerametlerinin anlatıldığı metinlere menkıbe, bu tür menkıbeleri toplu halde anlatan eserlere menakıb-name denir.

Yaratılış ve dünyanın sonuyla ilgili efsaneler

Tarihi efsaneler, medeniyet tarihiyle ilgili efsaneler.

Medeniyetle ilgili şeylerin ve yerlerin tarihini anlatan efsaneler.

Belli yerlerle ilgili efsaneler.

Erken tarihle ilgili efsaneler.

Savaş ve felaketlerle ilgili efsaneler.

Belli ve seçkin şahıslarla ilgili efsaneler.

İsyanlarla ilgili efsaneler.

Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili efsaneler.

Kaderle ilgili efsaneler.

Ölüm ve ölümlerle ilgili efsaneler.

Tabiatın ve hayvanların koruyuculuğuyla ilgili efsaneler.

Olağanüstü yaratıklarla ilgili efsaneler.

Ruhlarla ilgili efsaneler.

Hayaletlerle ilgili efsaneler.

Şekil değiştiren yaratıklarla ilgili efsaneler.

Şeytanla ilgili efsaneler.

Hastalık ve sakatlanmalara sebep olan yaratıklarla ilgili efsaneler.

Hazinelerle ilgili efsaneler.

(Ünite 7)

Anlatmalık Türler

Masal

Evrensel olarak en yaygın anonim halk edebiyatı ürünleridir.

Masal kelimesi, öğüt anlamındaki Arapça mesel sözcüğünden dilimize geçmiş kabul edilir.

Masallar; içinde kurmacaya yer olmayan, anlatılanın gerçek kabul edildiği mitler, memoratlar, epik destanlar ve efsaneler karşısında onlara adeta antitez olan bir anlatım türüdür.

Masallar kurgu ve kurmacanın meşru kabul edildiği anlatım mecralarıdır.

Masallarda olmayacak şey yoktur.

Masalların tür ve şekil özellikleri arasında, masalın başlangıcında ortasında ve sonunda yer alan formel veya tekerleme adı verilen kalıplaşmış ifadeler önemli yer tutar.

Masallarda gerçek anlamda zaman ve mekan kavramı yoktur.

Masalların Sınıflandırılması

Bu alandaki en önemli çalışmalar:

Anti Aarne ve onun çalışmasını genişleten Stith Thompson'un 1921 yılında yayınladığı The Types of Folktale ve Stith Thompson'un 1955 yılında yayınladığı Motive Index of Folk Literature adlı çalışmasıdır.

- A) Hayvan Masalları
- B) Asıl (olağanüstü) Masallar
- C) Güldürücü Masallar
- D) Zincirleme Masallar

Türk Masalları

Çalışma yapan ilk kişi ünlü Türkolog F.W. Radloff'tur.

Proben adını taşıyan 10 ciltlik bir çalışması vardır. 1866-1907 yılları arasında yayınlanmıştır.

Türk Masallarını derleyen ilk kişi Macar asıllı Ignacz Kunoş'tur. 5 ciltlik çalışması 1887-1907 yılları arasında yayınlanmıştır.

Masallarımızı yayınlayan ilk Türk, derlediği 13 masalı Türk Masalları adıyla 1912 yılında yayınlayan K.D. rumuzlu bir hanımdır.

Pertev Naili Boratav

Türk Masalları hakkında yaptığı en önemli çalışma 1953 yılında Wolfram Eberhard ile birlikte hazırladığı Typen Türkischer Volksmärchen adlı türk masalları kataloğudur. Bu eser literatürde TTV koduyla bilinmektedir.

Bir başka önemli çalışma, 1975 yılında Umay Günay'ın hazırladığı Elazığ Masalları adlı eserdir. Elazığ'da sözlü kaynaklardan derlenen 70 masal üzerine V. Propp tarafından geliştirilen yöntemle bir tahlil çalışmasını içermektedir.

Türk masallarının yapısı döşeme, olay ve dilek olarak adlandırılan 3 bölümden oluşur.

a) Döşeme:

Başlangıç ve/veya masala giriş tekerlemeleri söylenir.

b) Olay:

Anlatılacak olan olayın kompozisyonu dikkate alınarak kendi içinde giriş, gelişme ve sonuç alt başlıklarına ayrılabilir.

c) Dilek:

Masalın sonuç bölümüdür, herkesin memnun olabileceği bir son/kapanış bölümünü ihtiva eder.

Türk masallarında kadın tiplerini daha fazladır.

Masalarda mesaj, hikayedeki zıtlıklardan faydalınarak iletilir.

Halk Hikâyesi

Halk hikâyelerinin muhakkak bir tarihi olaya bağlanma zorunlulukları yoktur.

Nazım ve nesir iç içe olmakla beraber zamanla nesir kısımları ağırlık kazanmıştır.

Hikâyelerde kadın tiplerini neredeyse kayıtsız şartsız edilgin durumdadırlar.

Olayları bir mekana bağlayarak anlatmak önemli bir işleve/role sahiptir.

Kendi içinde tutarlı olmak kaydıyla neredeyse olmayacak şey yoktur.

Halk hikayeleri, geleneksel icra bağlamlarında anlatıcı aşık tarafından geleneksel dinleyici kitlesi karşısında teatral biçimde icra edilen, sözlü edebiyatın geleneksel bir anlatısının şekillendirdiği bir sosyal ve kültürel olaydır.

Petrev Naili Boratav'ın tespitlerine göre;

Halk hikayesi anlatma geleneği genel olarak fasıl, döşeme, asıl konu, duvak kapama ve bazen bunlara ek olarak efsanelerle beş halinde tertip edilir.

1) Fasıl

Hikayeye başlamadan önce dinleyiciyi hazırlamak için bir divani söylenir. Bundan sonra cinaslı bir türkü okunur. Ardından tekerleme söylenir. Tekerlemeden sonra üstatname adı verilen bölümde usta aşıklardan üç şiir okunur. Son olarak da bir muammaya yer verilir.

2) Döşeme

Kalıplaşmış cümlelerden oluşan bir giriştir.

Hikayenin geçtiği zaman ve mekandan söz edilir.

3) Asıl konu

4) Sonuç Dua

Mutlu sonla biten hilayelerde duvak kapama adı verilen beş mısralık bentlerden oluşan (muhammes) uzun bir türkü söylenir. Sonu kötü hikayelerde bayati makamında ya da tatyhan havaları söylenir.

5) Efsane bölümü

Sevgililerin kavuşmadan öldükleri hikayelerde, sevgililerin öbür dünyada vuslata erdiklerini işaret eden bir ıfsane hikayeye eklenir.

Türk halk hikayeleri köken itibariyle dört önemli kaynaktan teşekkül eder.

1) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçek olaylardan doğmuş kısa hikayeler: Salman Bey hikayesi, İlbeyoğlu hikayesi gibi

2) Aşıkların hal tercümelerinden doğan hikayeler; Kerem ile Aslı, Aşık Garip ve Emrah ile Selvihan gibi

3) Dini – Milli hadiseler; Battal Gazi, Ebu Müslüm cenkleri, Kesikbeş hikayesi, Güvercin destanı gibi

4) Klasik hikayeler; Tutiname, Binbir Gece Masalları, Leyla ile Mecnun gibi

Türk halk hikayeleri ele alıp işledikleri konulara göre ise şu şekilde rasnif edilirler.

1) Kahramanlık hikayeleri

2) Dini hamasi hikayeler

3) Dini içtimai, ahlaki hikayeler

4) Aşk hikayeleri

Fıkra

Fıkralar; insanlara ait kusurlarla sosyal hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli söz, keskin ve ince alay (istihza) yoluyla yansıtır.

Fıkralar yoluyla yapılan uyarılar kültürü korumak içindir.

Türk fıkra tipleri

A) Nasrettin Hoca fıkra tipi

- B) İncili Çavuş fıkra tipi: Kayserinin Tomarza ilçesinin İncili Köyü'nde doğan İncili Çavuş, iyi eğitim almış ve İstanbul'da Padişahın nedimi olarak yaşadığı ve elçilik görevleri yaptığı bilinmektedir.
- C) Bekri Mustafa fıkra tipi: İstanbul doğumlu bir hafız ancak içkiye düşkün.
- D) Bektaşî fıkra tipi: Tarihi bir kişilik olmamakla birlikte Bektaşî tarikatı ve bu tarikatın dünya görüşüne uygun bir tiptedir.
- E) Ahmet Akay fıkra tipi: Kırım'ın Özenbaş Köyü'nde doğan Ahmet Akay, Kırım Hanı'nın meddahı olarak kabul edilir.
- F) Aldar Köse fıkra tipi: Kırgızistan başta olmak üzere Türkistan bölgesinde yaşayan Özbek, Kazak ve Karakalpaklar arasında yaygın olan bir fıkra tipidir.

G) Temel

(Ünite 8)

Seyirlik Türler

Köy seyirlik oyunları, meddah, karagöz, ortaoyunu ve kukla şeklinde sıralanabilir.

Seyirlik türlerin icrasında en önemli öge taklittir.

Eski Türk hayatındaki geleneksel dram ve örnekleri hakkında Çin kaynakları bilgi vermektedir.

Türk dram sanatı hakkındaki en eski kayıt MÖ. 2000 yılına uzanmaktadır.

Türk kültüründe Kam'lar kadın veya erkek olabilir.

Kamlığın 40000 yıllık bir geçmişi olduğu dikkate alınırsa Türk seyirlik oyunlarının köklerinin ne kadar derinlerde olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Müzik ve dans seyirlik oyunların önemli elemanlarıdır.

Seyirlik oyunlar ağırlıklı takvime bağlıdır.

Sadece eğlence amaçlı "Madımak", "Arap ve Kız Kaçırma", "Değirmek Döndürme" ve "Tarla" gibi oyunlar takvime bağlı değildir.

Sınıflandırma

1) Ritüel (Kuttören) oyunlar

Köse Gelin Oyunu

Bu oyun eski yılın bittiği Şubat'ın 17'sinde başlar ve üç gün sürer.

Derlendiği yer: Doğubeyazıt.

2) Mücerret fikirlerle ilgili oyunlar.

Beylerin Kini Oyunu

Derlendiği yer: Kayseri, Erkilet, Hırka Köyü

3) Hayvan kültürüne bağlı oyunlar

a) Saya Gezme Oyunu

Derlendiği yer: Erzincan, Ilıç çevresi

Şubat ayı ortalarında çobanlar tarafından oynanır.

b) Tekecik: Koç Katımı Oyunu

Kasım ayı girerken oynanır.

4) Bitki Kültürüne bağlı oyunlar.

Cemalcik (Ürün elde edilmesi oyunu)

Derlendiği yer: Çanakkale, Biga

Ağustos ayında oynanır.

5) Mezhep törenleri

Din dışı (profan) oyunlar.

Tarla Sınırı Oyunu

Derlendiği yer: Çorum, Sungurlu

Masallara bağlı oyunlar

Keloğlan

Derlendiği yer: Niğde, Bor

Destanlara yahut aşıkların hayatlarına bağlı oyunlar

Göçebe Oyun

Derlendiği yer: Maraş, Varyanlı Köyü

Tarihi olaylara bağlı oyunlar

İstiklal Savaşı Oyunu

Derlendiği yer: Eskişehir köyleri

Hayvanları taklit edici oyunlar

Kartal Oyunu

Derlendiği yer: Adıyaman, Bebek Köyü

Samıt veya lâl Oyunu

Ali ile Fatoş

Derlendiği yer: Tunceli, Mazgirt

Karagöz

Ulucami'nin yapımında çalışan demirci ustası Kambur Bâli Çelebi (Karagöz) ile duvarcı ustası Halil Hacı İvaz (Hacivat)

Mukallit tipler arasındaki nükteli konuşmalardan dolayı dikkati dağılan işçilerin çalışması yavaşlar ve padişah bu ikisinin kellesini alır, sonra da pişman olur.

Padişahın Musahhihi Şeyh Küşteri, padişahı teselli etmek için oyunun ilk icrasını gerçekleştirir.

Günümüzde de Karagöz perdesinin adı Şeyh Küşteri Meydanı'dır.

Karagözcülerin dağarcığında yer alan oyunlar:

Kâr-ı Kadim oyunlar,

Nev-İcat oyunlar şeklinde sıralanır

Karagöz oyununu tek kişi icra eder, ancak icracının yardımcıları vardır. Hayalî veya hayalbazda denilen Karagöz ustasına sandıkâr denilen çırak yardım eder. Perdenin hazırlanması gibi görevler çırağın sorumluluğundadır. Oyunun icrasında şarkı ve türküleri okuyana “yardak” denilir. Oyun sırasında tef çalan kişiye “dayrezen” denir.

Karagöz oyunları:

Giriş

Muhâvere

Fasıl

Bitiş gibi bölümlere ayrılır.

A) Giriş

Hacivat bir semai söyleyerek perdeye gelir ve perde gazeline başlar. Allah ve devrin padişahı övülür.

B) Muhâvere

Karagöz ile Hacivat'ın karşılıklı konuşmalarından oluşur.

C) Fasıl

Karagöz, Hacivat ve ikincil tiplerle birlikte bir olay icra edilir. Oyun genellikle fasıl bölümündeki olay ile adlandırılır.

D) Bitiş

Hayalbaz bu bölümde yaptığı muhtemel hatalardan dolayı özür diler. Bir sonraki oyunun nerede ve ne zaman icra edileceğinin bilgisini verir.

Karagöz oyunlarının en fazla eleştirilen yanı açık-saçıklık ve/veya müstehcenliğidir.

(Ünite 9)

Kukla

Ses taklitlerini tek bir sanatçının üstlendiği ve kişileri temsil eden bir oyundur.

Çin ve Hindistan'da ortaya çıktığı kabul edilir.

Divanu Lüğati't-Türk'te yapma bebeklere "kudhuncuk" denildiği yazmaktadır.

Eski Türkçede el kuklasına kol korçak, ipli kuklaya ise çadırkayal denilmekteydi.

İstanbul'da bir dönem kuklaya, Karagöz, Beberuhi, İbiş gibi adlar verilmiştir.

Anadolu'da kuklaya yaygın olarak korçak, bebek, hemecik, çömçe gelin, karaçör gibi adlar verilir.

Türleri:

El Kuklası

İpli Kukla

İskemle Kuklası

Araba Kuklası

Dev Kuklası

Köy Kuklası

Ayak Kuklası

Yer Kuklası

Canlı Kukla

Türk halk kültüründe el kuklası ve ipli kukla yaygın olarak kullanılır.

Kuklada oyunun baş tipleri İbiş ve İhtiyardır.

İbiş her zaman uşak rolündedir. Asıl adı sadık'tır.

İhtiyar, İbiş'in efendisidir.

Meddah Geleneği

Meddahlık hikaye anlatma ve taklit yapma sanatına dayanır.

Karagöz ve ortaoyunu sadece güldürmeyi amaçlayan brer göstermecii oyun olmalarına karşın meddah, seçtiği konulara göre benzetmeci ve gerçekçi modern tiyatroya daha yakındır

Meddahın sanatını icra ederken iki aracı vardır: Mendili ve Sopası.

Meddah, sopasını yere vurarak oyunun başladığını bildirir. Mendil ise anlattığı hikayeye göre başörtüsü veya şapka olarak kullanılır.

Meddahın bölümleri ve özellikleri:

- 1) Başlangıç Bölümü: “Hak dostum hak” nidasıyla oyun başlar.
- 2) Açıklama Bölümü: Anlatacağı hikaye hakkında bilgiler verir.
- 3) Senaryo Bölümü: Hikayeyi anlatmaya başlar. Meddah bütün ustalığını bu bölümde gösterir.
- 4) Bitiş Bölümü:

Orta Oyunu

Seyircilerle dolu bir meydanın ortasında doğaçlama olarak oynanan seyirlik bir oyundur.

Taklit oyunu da denilen orta oyunu yerine kullanılan adlardan biri de ortaya çıkıp gelişen anlamındaki “zuhuri”dir.

Meydan oyunu, kol oyunu olarak da adlandırılmıştır.

Zuhurî kolu orta oyunu

Padişahın doğum günü, tahta çıkışı ve benzeri resmi toplantılarda oynanırdı.

Han kolu orta oyunu

Halka yönelik popüler biçimdir.

Pişekâr ve Kavuklu rollere daima Türkler tarafından oynanırdı.

Orta Oyunu Meydanı

Orta Oyununun icra edildiği alana palanka adı verilir.

Palanka / meydan şu bölümlerden oluşur:

Sandık Odası / Pusat Odası

Kapı

Çalgıcıların Yeri

Dükkan

Meydan

Yeni Dünya

Mevki

Kafes

Parmaklık

Oyunun bölümleri

- 1) Giriş

Zurnacının çaldığı Pişekar havası eşliğinde Pişekar elinde pastav ile meydana çıkar.

- 2) Muhâvere

Zurnacının Kavuklu havasını çalması ile Kavuklu ve Kavuklu-arkası(sürekli olarak kavuklunun arkasında yer alan kişi) meydana gelirler. Azbar ve tekerleme adı verilen iki alt bölümden oluşur.

Azbar: Çekişmeli konuşmalar başlar ve bir süre sonra Kavuklu ile Pişekar tanıdık çıkarlar.

Tekerleme: Kavuklu, olağanüstü bir olayı başından geçmiş gibi anlatır.

Muhâvere bölümünde Kavuklu ile Pişekar birbirleriyle söz ustalığı bakımından yarışır. Biraz da bu nedenle orta oyununa Meydan-ı sühan (söz meydanı) adı verilir.

3) Fasıl

Asıl konunun anlatıldığı bölümdür. Oyunlar fasıl bölümünde işlenen konuya göre adlandırılırlar.

4) Bitiş

Orta Oyununda Tipler

Tipler her oyunda aynen kendini tekrar eder ve hiç değişmezler (bu nedenle karakter değil de tip diyoruz zaten).

Tipler, toplumsal kabullerin abartılı bir biçimde oyuna taşınmasından ibarettir.

Pişekar

Ortaoyununun bir anlamda yönetmenidir. Tek ve sabir aksesuarı pastavdır.

Oyunun geliştirilmesi pişekarın görevidir.

Kavuklu

Oyunu baş komiğidir.

Pişekarın aydın kimliğine karşılık Kavuklu halktan biridir.

Zenne

Kadın kılığına girmiş erkek oyuncuya denir.

Taklitler (çingene, yahudi, acem, vs...)

Geleneksel seyirlik türlerin ortak özelliği göstermeci anlayışlı olmalarıdır.

(Ünite 10)

Ozan-Baksı Geleneği

Ozan: Şiirlerini saz eşliğinde söyleyen, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan halk şairi, kam.

Baksı: Olağanüstü güçlere sahip, şiir söyleyen, müziğiyle sihir ve tedavi yapabilen hekim, kam.

Tüklerin tarih boyunca kabul ettikleri dinler.

Şamanizm

Tarih öncesi dönemlerde Türklerin anaerkil yapıda yaşadıkları bilinmektedir.

Bu anaerkil toplulukların dini, siyasi ve ruhani liderleri Türkçe “kam” adı verilen kadın şamanlardır.

Ak Ana’da dedikleri, Umay Tanrıça’nın kainatın yaratıcısı olduğuna inanıyorlardı.

Totemizm: İnsan, hayvan ve bitkiler arasında bir çeşit akrabalık ilişkisi olduğuna dair inanç.

Maniheizm

Mani dini inancına göre dünya iyi ve kötü unsurların birleşmesinden meydana gelmiştir.

Uygurlar maniheizmi, 8. Yüzyılda Böğü Kağan zamanında 762 yılında resmi devlet dini olarak kabul ettiler.

Budizm

3 ve 4. Yüzyıllarda Karluk Türkleri arasında yayılmaya başladı. Göktürk Kağanı Topo Han, Budizmi kabul etti.

Uzun süre kalıcı olduğu yer doğu Türkistandır.

Musevilik

Hazar İmparatorluğu'nda özellikle yönetici sınıf tarafından kabul edilmiştir(740 yılı civarı).

Sayıları azalmış olsa da Karay Türkleri ve Kırımçak Türkleri olarak yaşamaktadırlar.

Hıristiyanlık

Karaman Türkleri Anadolu'da Hıristiyanlığı kabul ettiler. 1923 yılından sonra Yunanistan'a sürüldüler(Mübadele).

Ozan-Baksı Edebiyatı

Budizmin ve Maniheizmin, Türk kültür yapısı içinde, kamlık, bakıcılık ve ozanlık kurumlarını kendi öğretileri doğrultusunda karıştırarak oluşturduğu yeni ve melez yapı "baksı"lıktır.

Adını bildiğimiz en eski Türk ozanı Aprunçır Tigin'dir.

Budizm ve Maniheizm döneminde yaşadığını bildiğimiz Türk ozanları; Kül Tarkan, Çuçu, Kiki, Prataya Şiri, Seli Tutung, Asıg Tutung, Çısuya Tutung ve Kalım Keyşi'dir.

Tür ve şekil özellikleri

Koşug

Nazım, şiir, beyit anlamında da kullanılmıştır. Dörtlüklerle kurulu şiir demektir.

Kojan

Şarkı / türkü anlamına gelmektedir.

Ir / Yır

Şarkı söylemek anlamında kullanılmaktadır.

Küg

Ozan Aprunçır'ın şiirinde "şiir" anlamında kullanıldığı kabul edilen kelime şiirin bestesi ve ezgisi anlamına gelmektedir.

Takşut

Budist Uygur metinlerinde şiir, nazım, beyit anlamında kullanılmaktadır.

Takmak

Kalabalık karşısında ezbere söylenen şiir anlamındadır.

Dede Korkut

Berlin Dresden'deki nüshanın tam adı;

Kitab-ı Dedem Korkut Alâ-Lisân-ı Tâife-i Oğuzhan

Vatikan'daki nüshanın tam adı;

Hikâyet-i Oüuznâme-i Kazanbey ve Gayri

Türkçede ilk defa 1916 yılında Kilisli Rıfat Bilge tarafından yayınlanmıştır.

Dede Korkut, korkut ata adıyla bilinen mitolojik bir kişiliktir.

Kazakistan'da Siriderya Nehri kıyısında türbesi vardır.

Yelmaya adlı devesiyle dört bucak gezginlik yapmıştır.

(Ünite 11)

Tekke Edebiyatı

Medrese öğrencilerine Softa denir, bunlara ders verenlere müderris denir.

Tekke ve tasavvuf geleneğindeki şiir türleri

Allah konulu türler

Âyin: Mevlevî tarikatının ilahilerine denir.

Tapuğ: Gülşenî tarikatının ilahilerine denir.

Nefes: Alevî-Bektaşîlerin ilahilerine denir.

Durak: Halvetilerde iki fasıl arasında okunan ilahilere denir.

Cumhur: Mevlevî ve Bektaşî dışındaki tarikatlerde ilahilere verilen addır.

Peygamber konulu türler

Sîretü'n-Nebi: Peygamberin doğumundan ölümüne kadar hayatını, erdemlerini konu edinir.

Mucizât-ı Nebi: Peygamberin gösterdiği mucize ve kerametleri konu edinir.

Hilye: Peygamber, dört halife ve diğer peygamberlerin iç ve dış güzelliklerini konu edinir.

Gevher-Nâme: Allah'ın birliği ve Peygamber'in ahlakını konu edinir.

Dolap-nâme: Su dolaplarının yapıldığı ağacın kişileştirilmesi yoluyla onların ağzından Allah aşkının ifadesi konu edilir.

Dini inanç ve tasavvufî düşünceler hakkında yazılan türler.

İstihrac-nâme: geleceğe ait herhangi bir olayın üstü kapalı bir biçimde bildirilmesi konuludur.

Tahassür-nâme: Tasavvıftan habersiz geçen ömre duyulan üzüntüyü konu edinir.

Devriye: İnsan ruhunun Allah'dan gelip yine O'na döneceğini konu edinir.

Şathiye: Ciddi bir duygu veya düşünceyi iğneleyici şekilde anlatır.

Selam-nâme: Âli-Âba, On iki imam, Hacı Bektaş Veli'nin erdem ve güzelliklerini konu edinir.

Düstür: Alevî-Bektaşî gelenek ve göreneklerini anlatır.

Düvazımam: On iki imami ve sahip oldukları özellik ve erdemleri konu edinir.

Tekke/Tasavvuf edebiyatında nesir

Cenk-nâmeler:

Ağırlıkla Hz. Alî, kılıcı Zülfikâr, atı Düldül ve etraflarında gelişen olayları konu edinir.

Hamza-nâmeler:

Ebû Müslim-nâme:

Danışmend-nâme: Danışmend hanedanından başta Ahmet Gazi olmak üzere ileri gelenlerin hayatları ve kahramanlıkları hakkındaki anlatılardır.

Saltuk-nâme: Sarı Saltuk'ın hayatından kesitleri anlatan anlatılardır.

Tevarihler: Tarih kitabı olarak kaleme alınmış olmakla beraber, Tevarih-i Âl-i Osaman gibi epik ve efsanevi özelliklere sahip çoğunlukla mensur eserlerdir.

Temsilcileri

12. Yüzyılda: Hoce Ahmet Yesevi, Edip Ahmet Yükneki, Hekim Sülyman Ata

13. Yüzyılda: Mevlana Celaleddin, Hacı Bektaş Veli, Sultan Veled, Ahmet Fakih, Şeyyad Hamza ve Yunus Emre

14. Yüzyılda: Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Said Emre, Elvan Çelebi

15. Yüzyılda: Hacı Bayram Veli, Akşemseddin, Eşrefoğlu Rumi, Kemal Ümmi, Emir Sultan, Rûşenî ve İbrahim Tennûrî

16. Yüzyılda: İbrahim Gülşeni, Ahmed Sârban, Muhyiddin Üftade, Şah İsmail Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet ve Muhyiddin Abdal

17. Yüzyılda: Adem Dede, Elmalılı Sinan Ümmi, Niyazi-i Mısrî, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Kul Nesimi, Âşık Virani ve Nakşî-i Akkirmanî

18. Yüzyılda: Bursalı İsmail Hakkı, Ezurumlu İbrahim Hakkı, Mahdum Kulu, Neccarzade Şeyh Rıza, Cemali, Üsküdarlı Haşim, Kul Şükrü, Nasuhi, Senayi, Mehdi ve Mahvi'dir.

19. Yüzyılda: Seyrani, Tûrabi, Salih Baba, Bitlisli Müştak Baba

20. Yüzyılda: Edip Harabi, Mehmed Nuri, Yozgatlı Hüzni, Aşık Molla Rahim, Deruni, Sıtkı, Zeynel Uslu Baba

(Ünite 12)

Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği

Nazım şekilleri

Mani, Koşma ve destan

Koşma şekli uyak düzeni, 8 ve 11 hece ölçülü şiirlerde abab – cccb – dddb ya da abxb – dddb – eebb şeklindedir.

Mani şekli uyak düzeni ise, 7 ve 8 hece ölçülü şiirlerde aaxa – ccxc – eexe şeklindedir.

Şiir türleri tasnifi

A – Koşma Şekli

- 1) Koçaklama
- 2) Güzelleme
- 3) Ağıt
- 4) Taşlama
- 5) Sema
- 6) Varsağı

B – Destan Şekli

- 1) Koçaklama
- 2) Güzelleme
- 3) Ağıt
- 4) Taşlama

C – Mani (Bayati) şekli

Aruzlu nazım şekilleri

Divani

Selis

Semai

Kalenderi

Satranç / şatranç ve Vezn-i âher

Eda

Övme, yerme, yerinme, şikayet, öğüt, bilgilendirme, didaktik, eğlendirme, güldürme, yas tutma ve ağlatma

Temsilcileri

16. Yüzyılda: Bahşı, Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Oğuz Ali, Kul Çulha, Armudlu

17. Yüzyılda: Gevheri, Âşık Ömer, Karacoğlan, Kamil, Kuloğlu, İbrahim Türabi, Edhemi, Afife Sultan, Kul Deveci, Kul Süleyman

18. Yüzyılda: Ravzi, Hocaoğlu, Kabasakal Mehmed, Nakdi, Kara Hamza

19. Yüzyılda: Emrah, Tokatlı Nuri, Aşık Ali, Celali, Zülali, Remzi, Nazi, Tıfli, Pinhani

20. Yüzyılda: Nihani, Müdami, Aşık Veysel, Aşık Reyhani, Kul Nuri

Aşık geleneği mensuplarının yetişme süreçleri

Çıraklık

Bade İçme

Rüya Motifi

